

dr Yevhen Fedchenko
dyrektor Mohylańskiej Szkoły Dziennikarstwa,
twórca i redaktor naczelny portalu StopFake

Główne narracje dezinformacji kształtujące wojnę i jej wpływ na wojnę kinetyczną

Słowa kluczowe

dezinformacja, wojna kinetyczna, wojna pełnoskalowa, narracja strategiczna, wojna informacyjna, rosyjska propaganda, działania proaktywne, StopFake, fake news, przekaz medialny

Rok po rozpoczęciu rosyjskiej agresji pełnoskalowej przeciw Ukrainie można wyciągnąć pośrednie wnioski z kolejnej, być może mniej widocznej wojny – wojny informacyjnej. Niektórzy są przekonani, że Ukraina już ostatecznie wygrała wojnę informacyjną – tak przynajmniej wynika z wielu tekstów badawczych i nagłówków czołowych mediów światowych („Washington Post”, BBC, NPR itd.). Inni, wręcz przeciwnie, twierdzą, że właśnie w tym gatunku wojny nie może być ostatecznego zwycięstwa i, jak zauważył Carl von Clausewitz, nigdy się ona nie kończy.

Jest jednak jedno ważne osiągnięcie, które pozwoliło Ukrainie zdobyć strategiczną przewagę w komunikacji i następnie wykorzystać ją zarówno do budowy wewnętrznego systemu odporności (resilience), jak i do stworzenia międzynarodowej koalicji sojuszników i partnerów. To osiągnięcie to neutralizacja zawczasu rosyjskiego systemu dezinformacyjnego. Nastąpiła ona dzięki temu, że Ukraina skutecznie wykorzystwała okres od 2014 r. (od początku rosyjskiej wojny z Ukrainą) do badania: rosyjskiej doktryny wojny informacyjnej, strategii jej prowadzenia, głównych aktorów, platform udostępniania, a także badania i neutralizowania głównych narracji, które miałyby usprawiedliwić rosyjską inwazję na Ukrainę. Nie mniej istotne było także to, że Ukrainie udało się zwrócić uwagę całego świata na problem rozprzestrzeniania się i wzrostu wpływów rosyjskiej dezinformacji, wyjaśnić jej skutki i zdyskredytować jej główne narracje. I zrobić to wszystko zawczasu – na długo przed rozpoczęciem agresji w lutym 2022 r.

W ten sposób Ukraina stała się nie tylko jednym z aktywnych uczestników szerokiej koalicji międzynarodowej do walki z dezinformacją, ale także oczywistym liderem tego ruchu. Jak napisał David Remnick w „The New Yorker”: „jednym z wielu prezentów Zelenskigo i narodu ukraińskiego w ciągu ostatniego roku jest ich męstwo i rozważa. Nakreślili oni granicę, która oddziela nas od złudzeń. Putin powiedział Ukrainie, że nie jest ona narodem. Ukraina udzieliła swojej odpowiedzi. Jak napisał Orwell w swojej powieści: «Istnieje prawda i istnieje fałsz, lecz dopóki ktoś upiera się przy prawdzie, nawet wbrew całemu światu, pozostaje normalny»¹.

Jak podkreśla Emily Horn (sekretarz prasowa Białego Domu) w obszernym artykule w „Politico” *Something Was Badly Wrong* [Coś było bardzo nie tak], kiedy rządy na Zachodzie przygotowywały się do rozpoczęcia rosyjskiej inwazji na Ukrainę, przed rozpoczęciem inwazji już istniała istotna świadomość tego, jak Rosja wykorzystuje dezinformację, a „opinia publiczna ma fundamentalnie odmienne rozumienie dezinformacji i misinformacji – te pojęcia znalazły się w słownikach ludzi w sposób, w jaki ich nie było w 2014 r.” I ta świadomość istniała m.in. dzięki bardzo aktywnej działalności Ukrainy w tym zakresie – na długo przed lutym 2022 r. Pozwoliło to nie tylko lepiej zrozumieć, w jaki sposób Moskwa będzie wykorzystywać dezinformację do usprawiedliwienia swojej agresji, ale także jak się jej skutecznie przeciwstawić.

Doradca ds. bezpieczeństwa narodowego USA Jonathan Finer w tym samym artykule z „Politico” podkreśla, iż: „istniało bardzo duże prawdopodobieństwo, że Rosja użyje dezinformacji – to modne określenie kłamstwa – aby stworzyć pretekst do inwazji. Rozpowszechniając informacje na długo przed ich nieuniknionymi próbami stworzenia tego usprawiedliwienia, myśleliśmy, że będziemy mogli zdyskredytować wszelkie rosyjskie próby przedstawienia tego jako sprawiedliwej wojny”². Aby jednak uwzględnić komponent informacyjny w poczynaniach wojennych Kremla i opracować plany możliwego przeciwdziałania mu, bardzo ważne było zrozumienie, jak zmieniała się rosyjska retoryka i główne narracje dezinformacyjne w okresie od 2014 r. i do dziś. Jak bowiem pisze Fiona Hill: „Kreml jest bezwstydnym w swojej retoryce i nikt z otoczenia Putina nie dba o spójność narracji”³.

¹ D. Remnick, *A Year of Putin's Wartime Lies*, „New Yorker” [Rok kłamstw wojennych Putina], 19 lutego 2023 r., https://www.newyorker.com/magazine/2023/02/27/as-ukraine-marks-a-grim-anniversary-what-has-vladimir-putin-achieved#intcid=_the-new-yorker-bottom-recirc_2267ee71-8372-4cdd-8ed-3-2344498c46b0_similar2-3 [dostęp: 12 marca 2023 r.].

² E. Banco, G.M. Graff, I. Seligman, N. Toosi, A. Ward, *Something Was Badly Wrong: When Washington Realized Russia Was Actually Invading Ukraine*, „Politico” [Coś poszło bardzo nie tak: kiedy Waszyngton zdał sobie sprawę, że Rosja rzeczywiście napadła na Ukrainę], 24 lutego 2023 r. <https://www.politico.com/news/magazine/2023/02/24/russia-ukraine-war-oral-history-00083757> [dostęp: 12 marca 2023 r.].

³ F. Hill, A. Stent, *The Kremlin's Grand Delusions What the War in Ukraine Has Revealed About Putin's Regime* [Wielkie urojenia Kremla. Co wojna na Ukrainie ujawniła o reżimie Putina], Foreignaffairs, 15 lutego 2023 r., <https://www.foreignaffairs.com/ukraine/kremlins-grand-delusions> [dostęp: 12 marca 2023 r.].

To właśnie badanie tych zmian w narracjach stało się jednym z ważnych zadań, które postawili przed sobą autorzy projektu StopFake. W ciągu ostatnich 9 lat jego zespół zgromadził ważny zbiór danych, który pomaga lepiej analizować główne narracje rosyjskiej propagandy i zrozumieć, jak zmieniały się one w czasie: od 2014 r., w przeddzień inwazji, i jakie narracje Rosja wykorzystuje obecnie.

„Narracja strategiczna” w polu widzenia fact-checkera i badacza

W 2015 r. w swoim artykule *Kremlin Propaganda: Soviet Active Measures by Other Means*⁴ [Kremlowska propaganda: radzieckie aktywne środki na inne sposoby] zbadałem główne narracje stosowane przez Rosję w latach 2014–2015. W chwili pisania tego artykułu projekt StopFake działał od 2 lat i w tym czasie udało się już przeanalizować, zweryfikować fakty i obalić około 500 fejkowych materiałów z rosyjskich mediów (w tym z telewizji, mediów drukowanych i internetowych, a także serwisów społecznościowych, zarówno kontrolowanych przez rząd, jak i prywatnych, które w rzeczywistości już wówczas znajdowały się pod ścisłą quasi-rządową kontrolą).

Po przeanalizowaniu sprostowania nieprawdziwych doniesień zidentyfikowałem 17 głównych, najczęstszych wątków (narracji) rosyjskiej dezinformacji. Od 2015 r. przedstawiały się one następująco:

1. zamach stanu w Ukrainie w 2014 r.;
2. Ukraina to państwo upadłe;
3. Ukraina to państwo „faszystowskie”;
4. Rosja nie jest stroną w aneksji Krymu i okupacji Donbasu;
5. dyskredytowanie Sił Zbrojnych Ukrainy;
6. dyskredytowanie batalionów ochotniczych, które później staną się częścią regularnej armii lub Gwardii Narodowej;
7. fejki dotyczące osób wewnętrznie przesiedlonych i uchodźców;
8. nieuchronność rozpadu terytorialnego Ukrainy;
9. fejki o nieistniejących roszczeniach terytorialnych ze strony krajów sąsiadujących z Ukrainą; legitymizowanie tymczasowej okupacji Krymu lub Donbasu przez zniekształcenie wiadomości obcych rządów, organizacji międzynarodowych lub mediów międzynarodowych;
10. wojna przeciwko Rosji na Ukrainie jest rzekomo prowadzona przez USA, NATO lub w ich imieniu przez prywatne firmy wojskowe;
11. rzekomy spadek poparcia Zachodu dla Ukrainy;

⁴ *Kremlin Propaganda: Soviet Active Measures by Other Means* [Kremlowska propaganda: radzieckie aktywne środki na inne sposoby], https://www.kvak.ee/files/2021/10/Yevhen-Fedchenko_KREMLIN-PROPAGANDA-SOVIET-ACTIVE-MEASURES-BY-OTHER-MEANS.pdf [dostęp: 12 marca 2023 r.].

12. fejki o organizacjach międzynarodowych;
13. fejki na temat Ukrainy i UE czy Ukrainy i NATO;
14. rzekomy nieunikniony rozpad UE, ogólny upadek USA i Zachodu;
15. fejki na temat katastrofy lotu MH17;
16. rzekome istnienie w Ukrainie „tajnych laboratoriów”, gdzie opracowuje się niebezpieczne wirusy, w tym HIV, AIDS, ZIKA i inne;
17. łączenie Ukrainy z ISIS i innymi grupami oraz ruchami islamistycznymi, a także z Syrią i Turcją (np. Tatarzy krymscy przedstawiani jako džihadyści, a Ukraina jako plac szkoleniowy dla terrorystów).

Czym jest narracja strategiczna i w jakich ramach teoretycznych definiujemy to pojęcie? Przede wszystkim przez narrację strategiczną rozumiemy „zespół dyskursów medialnych tworzonych w celu wzmocnienia, niszczenia, podważania, tłumienia lub zastąpienia istniejącego dyskursu na temat istotny zarówno dla odbiorców, jak i dla «mówcy»”⁵. Manipulowanie narracjami strategicznymi przez Kreml należy rozpatrywać w kontekście definicji badaczy A. Miskimmona, B. O’Laughlina i L. Roselle, którzy zauważają, że przy pomocy narracji strategicznych kształtowane są nie tylko zachowania aktorów krajowych i międzynarodowych. Narracje strategiczne są również „środkiem, za pomocą którego aktorzy polityczni próbują konstruować wspólne znaczenie przeszłości, teraźniejszości i przyszłości polityki międzynarodowej”⁶. W rzeczywistości narracja strategiczna jest narzędziem do budowy globalnego obrazu świata dla różnych odbiorców, narzędziem kształtowania paradygmatu ideologicznego i nowych tożsamości.

Następne badanie StopFake prowadziło przez nieco dłuższy okres – w latach 2014–2017, i również zostało ono wykonane na podstawie bazy archiwalnej sprostowanych doniesień z rosyjskich mediów⁷. Jak wtedy podkreślali autorzy badania: W. Romaniuk, D. Orłowa, O. Makar i M. Żdanowa, analiza tematów przedstawianych w fejkowych materiałach „wykazała z jednej strony ich dość dużą różnorodność”, która jednak nieszczerze wychodziła poza ramy typologizacji wykonanej w poprzednim okresie⁸. „Z drugiej strony obserwowano efekty długotrwałego promowania rosyjskich narracji dotyczących

⁵ M.E. Price, *Free Expression, Globalism, and the New Strategic Communication* [Wolność słowa, globalizm i nowa komunikacja strategiczna], Cambridge 2015.

⁶ A. Miskimmon, B. O’Laughlin, L. Roselle, *Strategic Narratives: Communication Power and the New World Order* [Narracje strategiczne: moc komunikacji i nowy porządek świata], New York 2013.

⁷ *Fakes Debunked by the StopFake Project between 2014–2017: Narratives and Sources* [Fejki sprostowane StopFake w latach 2014–2015], <https://www.stopfake.org/en/fakes-debunked-by-the-stopfake-project-between-2014-2017-narratives-and-sources/> [dostęp: 12 marca 2023 r.].

⁸ *Fakes Debunked by the StopFake Project between 2014–2017: Narratives and Sources* [Fejki sprostowane StopFake w latach 2014–2015], <https://www.stopfake.org/en/fakes-debunked-by-the-stopfake-project-between-2014-2017-narratives-and-sources/> [dostęp: 12 marca 2023 r.].

Ukrainy”. W ciągu czterech lat przez konstruowanie tych narracji w mediach systematycznie promowano pewne akcenty, które miały wpływać na opinię publiczną wśród różnych grup odbiorców. Największa liczba sprostowanych materiałów (121) dotyczyła ukraińskiej armii i batalionów ochotniczych. Jak podkreślają analitycy StopFake: „Od pierwszych dni konfrontacji zbrojnej ze strony rosyjskich okupantów w kremlowskich mediach rozpoczęły się aktywne ataki na armię ukraińską. Głównym celem tych materiałów jest przedstawienie ukraińskiej armii jako słabej i wypadającej źle na tle armii rosyjskiej. Na przykładzie takich wiadomości można łatwo prześledzić, jak rosyjska propaganda budowała destabilizującą i agresywną retorykę dotyczącą kształtowania opinii o ukraińskiej armii. Opisuując stronę ukraińską, rosyjskie media używały sformułowań: «zamach stanu», «kijowski reżim», «junta», «dezercja» oraz akcentowały pozytywnie heroiczną postawę Rosji: «Rosja pomaga bratnim narodom», «Rosja nie prowadzi wojny», «armia rosyjska jest szlachetna i pokojowa». W ten sposób rosyjska propaganda nie tylko przeinaczała treści, manipulowała, sztucznie kształtując pewne mity i idee, ale także dokonywała inwersji wartości i etyki, kiedy przestępca jest przedstawiany jako ofiara, a ofiara jest oskarżana o popełnienie przestępstwa»⁹.

W tym kontekście warto również wspomnieć o narracji „Ukraina to państwo faszystowskie”, która stała się kluczowym czynnikiem faktycznej dehumanizacji Ukraińców przez Rosję. Ciekawym splotem stały się narracje propagandowe o „Wielkim Zwycięstwie” jako podstawie „współczesnego rosyjskiego świata” z tematem „faszyzmu w Ukrainie”, które Kreml aktywnie promuje od początku lat 90. Jest więc oczywiste, że celem tej konstrukcji narracyjnej jest dehumanizacja Ukraińców jako grupy etnicznej, stworzenie obrazu wroga i usprawiedliwienie ludobójstwa narodu ukraińskiego na poziomie społeczeństwa rosyjskiego.

Również wśród głównych linii narracyjnych od 2014 r. aktywnie prezentowano narrację dotyczącą roli UE i USA oraz podkreślano negatywną ocenę działań zachodnich partnerów Ukrainy. Według raportu analitycznego StopFake w powiadomieniach, które ukazały się w rosyjskich mediach, to właśnie Zachód (USA i NATO) prowadzi wojnę w Ukrainie: „Amerykańscy najemnicy walczą po stronie Ukrainy”, „Afroamerykanie walczą w ukraińskiej armii”, „Prywatna polska firma ASBS Othago walczy po stronie Ukrainy”, „Pijani amerykańscy żołnierze sprowokowali bójkę w Mariupolu”¹⁰.

Stara retoryka nowej wojny

Od początku rosyjskiej inwazji pełnoskalowej na Ukrainę struktura narracyjna rosyjskiej propagandy faktycznie została zastąpiona przez retorykę polityczną samego Putina.

⁹ Tamże.

¹⁰ Tamże.

Przy pomocy tych narracji propagandowych tłumaczył on przyczynę ataku. Jak zauważają F. Hill i A. Stent, „przekonania Putina i jego kohorty ciągle są zakorzenione w radzieckich kadrach i narracjach pokrytych gęstą warstwą rosyjskiego imperializmu. Radzieckie koncepcje geopolityki, stref wpływów, Wschód kontra Zachód i my kontra oni – kształtują myślenie Kremla. Dla Putina ta wojna jest faktycznie walką z Waszyngtonem, podobną do wojny koreańskiej i innych konfliktów z czasów zimnej wojny. Stany Zjednoczone pozostają głównym przeciwnikiem Rosji, a nie Ukrainy”¹¹.

Podczas dorocznej konferencji prasowej poświęconej wynikom 2022 r. minister spraw zagranicznych Federacji Rosyjskiej Siergiej Ławrow stwierdził również, że słyszą oni „wezwania w zachodnich stolicach, że «ani słowa o Ukrainie bez Ukrainy». To wszystko nonsens. W rzeczywistości Zachód decyduje za Ukrainę. Przecież zakazali oni W.A. Zelenkiemu negocjować z Rosją pod koniec marca 2022 r., kiedy taka umowa była już gotowa. Czyli decyduje Zachód. Zdecydował bez Ukrainy za Ukrainę, że jeszcze nie nadszedł czas. Teraz mówią to samo: że muszą otrzymać więcej broni i wycieńczyć Federację Rosyjską”¹². Analizując rosyjski dyskurs publiczny i medialny na przestrzeni ostatniego roku, widzimy, jak stare rosyjskie metanarracje strategiczne przeplatają się z nowymi narracjami propagandowymi, których celem jest wpływ na odbiór aktualnej sytuacji wojennej. Na pierwszy plan wysunęły się narracje dezinformacyjne skierowane do odbiorców z Zachodu i związane z próbami pozbawienia Ukrainy zachodniego wsparcia, pomocy wojskowej i humanitarnej na wszystkich poziomach: temat uchodźców, dostaw broni, wsparcia dla przemysłu energetycznego. Dlatego też w pracy z zachodnimi grupami odbiorców Kreml wybiera taktykę zastraszania i wykorzystuje drażliwe dla krajów europejskich tematy. Ukraina jest przedstawiana jako przyczyna wszystkich globalnych problemów i zagrożeń: światowego kryzysu migracyjnego, a także kryzysu energetycznego, spożywczego, jądrowego.

Pod koniec lata 2022 r. Putin rozpoczął kampanię zastraszania Europejczyków potężnym kryzysem energetycznym. 7 września 2022 r., podczas Wschodniego Forum Ekonomicznego, otwarcie wyśmiewa zachodnich partnerów: „Nie będziemy dostarczać ani gazu, ani węgla, ani oleju opałowego (...). Pozostaje nam tylko jedno, powtarzać jak w słynnym rosyjskim powiedzeniu: «Marznij, marznij, wilczy ogonie»”¹³. Retorykę tę kontynuował szef Gazpromu Aleksiej Miller, który 12 października 2022 r. podczas

¹¹ F. Hill, A. Stent, *The Kremlin's Grand Delusions What the War in Ukraine Has Revealed About Putin's Regime* [Wielkie urojenia Kremla. Co wojna na Ukrainie ujawniła o reżimie Putina], „Foreign Affairs”, 15 lutego 2023 r., <https://www.foreignaffairs.com/ukraine/kremlins-grand-delusions> [dostęp: 12 marca 2023 r.].

¹² Wystąpienie i odpowiedzi na pytania mediów ministra spraw zagranicznych Federacji Rosyjskiej S. Ławrowa podczas konferencji prasowej na temat wyników działań rosyjskiej dyplomacji w 2022 r., portal internetowy WNP, 19 stycznia 2023 r., <https://e-cis.info/news/566/106213/> [dostęp: 12 marca 2023 r.].

¹³ „Marznij, marznij, wilczy ogonie”. Putin – o próbach narzucenia Federacji Rosyjskiej warunków w dziedzinie energetyki, TASS, 7 września 2022 r., <https://tass.ru/ekonomika/15679883> [dostęp: 12 marca 2023 r.].

Międzynarodowego Forum „Rosyjski Tydzień Energetyki” poinformował, że bez rosyjskiego gazu zamarzną całe miasta w Europie. Odpowiednie oświadczenia przekazywał też Ławrow¹⁴. W celu wzmocnienia efektu tych wypowiedzi media propagandowe i wpływowi aktorzy uruchomili odpowiednie treści w serwisach społecznościowych – w różnych językach i skierowane do odbiorców z różnych krajów. Niewątpliwie problemy energetyczne i gospodarcze są dla krajów koalicji antyputinowskiej istotne, uwzględniając więc kwestię sankcji i mechanizmów gospodarczych wpływu na Rosję, Putin po raz kolejny demonstruje tezę, że wojna w Ukrainie jest platformą do rozwiązywania globalnych kwestii w kontekście walki Wschodu z Zachodem.

Podobną taktykę Kreml stosuje również w kontekście narracji dyskredytującej ukraińskich uchodźców w Europie. Odnosząc się do tematu kryzysu „migracyjnego”, który łączony jest z poprzednim kryzysem politycznym związanym z napływem uchodźców do Europy, rosyjska dezinformacja masowo rozpowszechnia narrację o niestosowności wspierania Ukraińców za granicą. Ukraińcy są przedstawiani jako ludzie niegodziwi, amoralni, którzy często stają się przyczyną konfliktów i problemów. Nieprawdziwe informacje o takiej treści rozpowszechniane są w przestrzeni medialnej praktycznie wszystkich krajów partnerskich Ukrainy: w Polsce, Hiszpanii, Niemczech, Francji itd.

Typowy dla tej narracji jest fejk, który opublikowała rosyjska gazeta „Komsomolskaja Prawda”, że Ukraińcy wymagają nadania językowi ukraińskiemu statusu drugiego języka urzędowego w Polsce. Podstawą przekazu dezinformacyjnego stała się publikacja w serwisie społecznościowym. W rzeczywistości ukraińscy uchodźcy nie wysuwali takich żądań. Polska konstytucja wyraźnie zaznacza, że jedynym językiem urzędowym w kraju jest język polski, którym posługuje się większość mieszkańców Rzeczypospolitej Polskiej. Mniejszości mają możliwość używania swojego języka jako pomocniczego, jeżeli ich liczba stanowi co najmniej 20% od ogólnej liczby mieszkańców danej gminy¹⁵.

Innym podobnym przekazem, który był szeroko rozpowszechniany, było to, że rzekomo w Polsce odnotowano wzrost zachorowań na HIV „po napływie uchodźców z Ukrainy”. W Ministerstwie Zdrowia wyjaśniono, że liczba odnotowanych przypadków zachorowań w kraju mogła wzrosnąć w związku z przyjazdem Ukraińców, wśród których są także osoby zakażone wirusem HIV. Ujmuje się ich w ogólnej statystyce, a także oferuje konsultacje i leczenie. Nikt nie stwierdzał, że zachorowalność na HIV

¹⁴ Miller nie wykluczył, że zimą zamarzną całe europejskie miasta, „Izwestija”, 12 października 2022 r., <https://iz.ru/1409051/2022-10-12/miller-ne-iskliuchil-chto-zimoi-budut-zamerzat-tcelye-goroda-evropy> [dostęp: 12 marca 2023 r.].

¹⁵ Fake: Ukraińcy żądają nadania językowi ukraińskiemu statusu drugiego urzędowego języka w Polsce, <https://www.stopfake.org/uk/fejk-ukrayintsi-vimagayut-zrobiti-ukrayinsku-movu-drugoyu-ofitsijnoyu-v-polshhi/> [dostęp: 12 marca 2023 r.].

znacznie wzrosła w Polsce z powodu „napływu uchodźców”¹⁶. Jednak, jak widzimy, manipulowanie ważnymi problemami, zastraszanie i podżeganie stają się narzędziem nacisku nie tylko na Ukraińców jako grupę docelową, ale właściwie na społeczeństwa we wszystkich krajach partnerskich, które pomagają Ukrainie w wojnie.

Najważniejszą rzeczą dla rosyjskiej propagandy w czasie wojny stała się konieczność osłabienia, na poziomie informacyjnym, wsparcia militarnego dla Ukrainy. W wywiadzie dla kanału telewizyjnego Rossiya 1 Putin wprost oskarżył Zachód o dostarczanie broni, nazywając sojuszników Ukrainy faktycznymi uczestnikami wojny. Stwierdził, że „oni (Zachód) wysyłają Ukrainie broń wartą dziesiątki miliardów dolarów. To faktycznie jest uczestniczenie” – powiedział Putin w wywiadzie dla kanału. Według niego kraje zachodnie mają „jedyny cel – zrujnowanie byłego Związku Radzieckiego i jego głównej części – Federacji Rosyjskiej”¹⁷.

To właśnie wsparcie militarne i dostawy broni zmuszają Kreml do uruchamiania nowych operacji informacyjnych i stosowania wszelkich możliwych narzędzi dezinformacji. „W Paryżu odbyły się protesty przeciwko dostarczaniu broni Ukrainie”, „Zachodnie czołgi nie pomogą Siłom Zbrojnym Ukrainy i zostaną zniszczone przez Rosję”, „Zachód dostarcza Ukrainie nie tylko sprzęt wojskowy, ale także wysyła żołnierzy” – Rosja rozpowszechnia setki podobnych fake newsów, które skierowane są do różnych grup docelowych. Aby promować narrację o daremności wsparcia militarnego Ukrainy, pojawiają się nie tylko fejkowe historie, ale także na scenie politycznej działają zwerbowani w poprzednich latach w różnych krajach agenci: prorosyjscy blogerzy, aktywiści, dziennikarze i przedstawiciele organizacji międzynarodowych, którzy głoszą i retransmitują kłamstwa. W materiale brytyjskiej stacji BBC *Pod przykrywką rosyjskich fałszywych handlarzy bronią*¹⁸ dziennikarze opisują technologie szerzenia dezinformacji na temat dostaw broni. Jest w nim mowa o specjalnie stworzonych w tym celu, mających wiele tysięcy odbiorców kanałach na Telegramie, podstawionych sprzedawców broni, którzy udają Ukraińców itd.

Lekcje i wnioski

Współczesna wojna to nie tylko walka na polu bitwy, to wojna narracji. Współczesne technologie informacyjne stają się uniwersalnymi narzędziami kontroli społecznego pojmowania

¹⁶ *Manipulacja: W Polsce stwierdzono wzrost zachorowalności na HIV „po napływie uchodźców z Ukrainy”*, <https://www.stopfake.org/uk/manipulation-u-polshhi-viyavili-zrostantnya-zahvoryuvanosti-na-vil-pislya-naplivu-bizhentsiv-z-ukrayini/> [dostęp: 12 marca 2023 r.].

¹⁷ *NATO Taking Part in Ukraine Conflict With Arms Supplies – Putin*, „The Moscow Times”, [NATO uczestniczy w konflikcie poprzez dostawy broni na Ukrainę – Putin], 26 lutego 2023 r., <https://www.themoscowtimes.com/2023/02/26/nato-taking-part-in-ukraine-conflict-with-arms-supplies-putin-a80340> [dostęp: 12 marca 2023 r.].

¹⁸ *Pod przykrywką rosyjskich fałszywych handlarzy bronią*, https://www.bbc.com/news/world-62983444?fbclid=IwAR3bA9fGAa7_psJljMu0ajDLIzustq5bZLZgcDTrODJUTr3WycywrmWkZ1Y [dostęp: 12 marca 2023 r.].

świata. Narzucane odbiorcom opowieści strategiczne są potężną formą kontroli przestrzeni medialnej, politycznej i społecznej. Aby przeciwdziałać tym zagrożeniom, ważne jest, by:

- działać proaktywnie i w trybie „wczesnego ostrzegania o zagrożeniach”. Ukraina skutecznie wykorzystała okres od 2014 r. – początku rosyjskiej wojny z Ukrainą – do badania rosyjskiej doktryny prowadzenia wojny informacyjnej, strategii jej prowadzenia, głównych aktorów, platform udostępniania, a także badania i neutralizacji głównych narracji, które miałyby usprawiedliwić rosyjską inwazję na Ukrainę;
- dobrze rozumieć strategię narracyjną wroga i jej ewolucję w czasie, regularnie śledząc i odnotowując kluczowe przesłania w płaszczyźnie wojskowej, politycznej i medialnej. Umożliwi to przewidzenie skutków;
- mając to na uwadze, pracować nad własną strategią komunikacji i kanwą narracji strategicznych;
- zrozumieć, że jedną z głównych metod rosyjskiej dezinformacji jest zaśmieszenie przestrzeni informacyjnej plotkami, mistyfikacją i teoriami spiskowymi – jest to nie tyle próba przekonania, ile wywołania wątpliwości. To właśnie wątpliwości są jednym z zadań współczesnej wojny informacyjnej, ponieważ generują brak zaufania społeczeństwa do władzy, instytucji, tworzą napięcia społeczne i nowe kryzysy. Dezinformacja bazuje na istniejących kryzysach i tworzy nowe;
- Systematyczna praca różnych podmiotów – państwowych i pozarządowych – nad przeciwdziałaniem rosyjskim zagrożeniom informacyjnym od 2014 r. (wczesne informowanie, podnoszenie poziomu wiedzy i świadomości społeczeństwa o zagrożeniach dezinformacyjnych) to jeden z ważnych kroków do neutralizacji rosyjskiego systemu dezinformacji, który pozwolił Ukrainie na uzyskanie strategicznej przewagi w komunikacji. Ta przewaga została później wykorzystana zarówno do budowy wewnętrznego systemu odporności (resilience), jak i do stworzenia międzynarodowej koalicji sojuszników i partnerów.
- Wreszcie sam fakt, że Ukraińcy walczą w tej wojnie uzbrojeni w prawdę, ma również daleko idące konsekwencje na polu bitwy. W końcu, jak napisał Lawrence Friedman: „Ukraińcy bronili swojego terytorium przed wrogiem, który zamierzał zniszczyć ich ziemię. Wystąpiła asymetria motywacji, która od początku wpłynęła na walkę. To prowadzi nas z powrotem do absurdu pierwotnej decyzji Putina. Trudno jest dowodzić wojskiem, aby zmusić je do działania na rzecz złudzeń”¹⁹.

¹⁹ L. Freedman, *Why War Fails Russia's Invasion of Ukraine and the Limits of Military Power*, „Foreign Affairs” [Dlaczego wojna się nie udaje. Inwazja Rosji na Ukrainę i granice potęgi militarnej], lipiec 2022 r., https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/2022-06-14/ukraine-war-russia-why-fails?check_logged_in=1&utm_medium=promo_email&utm_source=lo_flows&utm_campaign=registered_user_welcome&utm_term=email_1&utm_content=20230210 [dostęp: 12 marca 2023 r.].

dr Yevhen Fedchenko – redaktor naczelny i twórca portalu StopFake.org oraz Dyrektor Mohylańskiej Szkoły Dziennikarstwa. Od ponad 25 lat działa w branży medialnej, zajmuje się sprawami międzynarodowymi. Specjalizuje się w wojnie informacyjnej, badaniu propagandy i weaponizacji informacji, zajmuje się polityką międzynarodową w mediach i dyplomacją publiczną. W latach 2010–2011 Yevhen Fedchenko był profesorem Fulbrighta na USC Annenberg (Los Angeles).

BIBLIOGRAFIA

- Banco E., Graff G.M., Seligman I., Toosi N., Ward A., *Something Was Badly Wrong: When Washington Realized Russia Was Actually Invading Ukraine* [Coś poszło bardzo nie tak: kiedy Waszyngton zdał sobie sprawę, że Rosja rzeczywiście napadła na Ukrainę], „Politico”, 24 lutego 2023 r., <https://www.politico.com/news/magazine/2023/02/24/russia-ukraine-war-oral-history-00083757>.
- Fake: Ukraińcy żądają nadania językowi ukraińskiemu statusu drugiego urzędowego języka w Polsce*, <https://www.stopfake.org/uk/fejk-ukrayintsi-vimagayut-zrobiti-ukrayinsku-movu-drugoyu-ofitsijnoyu-v-polshhi/>.
- Fakes Debunked by the StopFake Project between 2014–2017: Narratives and Sources* [Fejki sprostowane przez projekt StopFake w latach 2014–2017: narracje i źródła], <https://www.stopfake.org/en/fakes-debunked-by-the-stopfake-project-between-2014-2017-narratives-and-sources>.
- Freedman L., *Why War Fails Russia's Invasion of Ukraine and the Limits of Military Power*, [Dlaczego wojna się nie udaje. Inwazja Rosji na Ukrainę i granice potęgi militarnej], „Foreign Affairs”, lipiec 2022 r., https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/2022-06-14/ukraine-war-russia-why-fails?check_logged_in=1&utm_medium=promo_email&utm_source=lo_flows&utm_campaign=registered_user_welcome&utm_term=email_1&utm_content=20230210.
- Hill F., Stent A., *The Kremlin's Grand Delusions What the War in Ukraine Has Revealed About Putin's Regime* [Wielkie urojenia Kremla. Co wojna na Ukrainie ujawniła o reżimie Putina], Foreignaffairs, 15 lutego 2023 r., <https://www.foreignaffairs.com/ukraine/kremlins-grand-delusions>.
- Kremlin Propaganda: Soviet Active Measures by Other Means* [Kremlowska propaganda: radzieckie aktywne środki na inne sposoby], https://www.kvak.ee/files/2021/10/Yevhen-Fedchenko_KREMLIN-PROPAGANDA-SOVIET-ACTIVE-MEASURES-BY-OTHER-MEANS.pdf.

- Manipulacja: W Polsce stwierdzono wzrost zachorowalności na HIV „po napływie uchodźców z Ukrainy”*, <https://www.stopfake.org/uk/manipulation-u-polshhi-viyavili-zrostannya-zahvoryuvanosti-na-vil-pislya-naplivu-bizhentsiv-z-ukrayini/>.
- „*Marznij, marznij, wilczy ogonie*”. Putin – o próbach narzucenia Federacji Rosyjskiej warunków w dziedzinie energetyki, TASS, 7 września 2022 r., <https://tass.ru/ekonomika/15679883>.
- Miller nie wykluczył, że zimą zamarzną całe europejskie miasta*, Izwiestija 12 października 2022 r., <https://iz.ru/1409051/2022-10-12/miller-ne-iskliuchil-cto-zimoi-budut-zamerzat-tcelye-goroda-evropy>.
- Miskimmon A., O’Laughlin B., Roselle L., *Strategic Narratives: Communication Power and the New World Order* [Narracje strategiczne: moc komunikacji i nowy porządek świata], New York 2013.
- NATO Taking Part in Ukraine Conflict With Arms Supplies – Putin*, [NATO uczestniczy w konflikcie poprzez dostawy broni na Ukrainę – Putin], The Moscow Times, 26 lutego 2023 r., <https://www.themoscowtimes.com/2023/02/26/nato-taking-part-in-ukraine-conflict-with-arms-supplies-putin-a80340>.
- Pod przykrywką rosyjskich fałszywych handlarzy bronią*, https://www.bbc.com/news/world-62983444?fbclid=IwAR3bA9fGAa7_psJljMu0ajDLIzustq5bZLZgcDTrOD-JUTr3WycywrnWkZ1Y.
- Price M.E., *Free Expression, Globalism, and the New Strategic Communication* [Wolność słowa, globalizm i nowa komunikacja strategiczna], Cambridge 2015.
- Remnick D., *A Year of Putin’s Wartime Lies*, [Rok kłamstw wojennych Putina], New Yorker, 19 lutego 2023 r., https://www.newyorker.com/magazine/2023/02/27/as-ukraine-marks-a-grim-anniversary-what-has-vladimir-putin-achieved#intcid=_the-new-yorker-bottom-recirc_2267ee71-8372-4cdd-8ed3-2344498c46b0_similar2-3.
- Wystąpienie i odpowiedzi na pytania mediów ministra spraw zagranicznych Federacji Rosyjskiej S. Ławrowa podczas konferencji prasowej na temat wyników działań rosyjskiej dyplomacji w 2022 r.*, portal internetowy WNP, 19 stycznia 2023 r., <https://e-cis.info/news/566/106213/>.